

Verslag van de presentatie van het briefadvies 'Het Europees landbouwbeleid als transitie-instrument voor de land- en tuinbouw'

Raden voor de leefomgeving en infrastructuur (RLI)
7 juni 2011, Sociëteit de Witte, Den Haag

Programma

Inleiding, Antoon Vermeer, voorzitter Raad voor het Landelijk Gebied

Presentatie advies, Gerrit Meester, voorzitter raadscommissie GLB-advies

Co-referaat, Hans Huijbers, voorzitter ZLTO

Co-referaat, Kees Wantenaar, bestuursvoorzitter FrieslandCampina

Debat onder leiding van Rochus Kingmans, hoofd uitgeverij van Coöperatie Rundveeverbetering (CRV)

Welkomstwoord

Rochus Kingmans, hoofd uitgeverij van Coöperatie Rundveeverbetering (CRV), heet iedereen welkom en legt de spelregels van de bijeenkomst uit.

Inleiding

Antoon Vermeer, voorzitter Raad voor het Landelijk Gebied, doet de aftrap.

Het kabinet heeft de Raden voor de leefomgeving en infrastructuur (RLI) - de Raad voor het Landelijk Gebied, de VROM-raad en de Raad voor Verkeer en Waterstaat - gevraagd te adviseren over uitgangspunten voor het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) in Europa na 2013, als inbreng in de onderhandelingen daarover in Brussel, en als voorloper van een verkenning van de toekomst van de Nederlandse land- en tuinbouw.

Bij het voorbereiden van de verkenning en het briefadvies is met wetenschappers, beleidsmensen, politici in Brussel en Nederland en mensen uit de praktijk van de agrofoodsector gesproken.

De Nederlandse agrofoodsector heeft in de wereld een toppositie. Die toppositie kan de sector handhaven en versterken door het creëren van nieuwe toegevoegde waarden in ketens en in gebieden. De sector kan de concurrentie best vanuit zijn eigen kracht aan.

Daarbij hebben ook overheden een rol. Wat Europa betreft is de voltooiing, verdieping en benutting van de interne markt, het monetaire beleid en de cohesie zowel sociaal, economisch als gebiedsgericht in Europa ook voor de land- en tuinbouw en aanverwante sectoren van fundamenteel belang.

Bovendien zal de land- en tuinbouw tegemoet moeten komen aan maatschappelijke eisen, om niet alleen gedoogd te worden maar gewaardeerd vanuit zijn eigen kracht.

Gerrit Meester heeft de raadscommissie geleid en zal het advies van de Raden voor de Leefomgeving en Infrastructuur: 'Het Europees landbouwbeleid als transitie-instrument voor de land- en tuinbouw'.

RLI heeft gezocht naar ontwikkelingen die de sector sterker maakt. Je wordt steeds meer markt en maatschappelijk afhankelijk. De komende periode is een investeringsperiode, waarbij je doelgericht de GLB-gelden in moet zetten om de sector voor te bereiden op een meer geliberaliseerde markt. Tenslotte zullen we in de toekomst de subsidie niet als aanvulling op het inkomen moeten zien, maar als een investeringsbijdrage.

Presentatie RLI-briefadvies

'Europees landbouwbeleid: transitie-instrument voor land- en tuinbouw'

Gerrit Meester had het genoeg om de raadscommissie die dit advies heeft voorbereid, voor te zitten. Dit advies loopt vooruit op een groter advies over de toekomstmogelijkheden van de Nederlandse land- en tuinbouwsector. Gerrit Meester gaat in op de kracht van de sector zelf, de rol van overheden en vervolgens op het advies zelf.

De Nederlandse agrofoodsector is een krachtige sector. De land- en tuinbouw produceert voedsel, veevoer, sierteelt en biomassa, en omgevingsdiensten. De agrofoodsector als geheel draagt 10% bij aan nationaal inkomen en werkgelegenheid, en een belangrijke factor is voor onze betalingsbalans. En de land- en tuinbouw beheert 60% van het landoppervlak van Nederland. Dat blijft zo want het oppervlak daalt maar in geringe mate, (zie o.a. VROM-raad advies 'Meerwerk' over de landbouw en het landelijk gebied in ruimtelijk perspectief van november 2004). Dat beheer blijft dus ook in de toekomst een belangrijke rol spelen.

De kracht, de uitdaging, het maatschappelijk gewenst zijn van de sector is belangrijk voor de toekomst. Maar tegelijkertijd is de sector ook kwetsbaar. Je merkt het met de EHEC-problematiek op de Duitse markt en het sluiten van de Russische grens. *Tracing* en *tracking* worden dan heel belangrijk. De sector is onderwerp van politiek en maatschappelijk debat: dierenwelzijn, gmo's, broeikasgassen, megastallen, ruimtelijke ordening. Ook op internationale markten is heel wat aan de hand. OECD en FAO publiceren binnenkort hun Agricultural Outlook 2011-2020. Daaruit zal blijken dat de prijzen hoog zullen blijven, en er zullen ook grote prijsschommelingen zijn. De sector zal daar zelf maatregelen in moeten nemen. In WTO verband is een verdere vermindering van handelsversturende steun te verwachten. De internationale prijzen liggen tegenwoordig hoger dan de Europese garantieprijzen. De concurrentie op productiemiddelen zorgt ervoor dat efficiency heel belangrijk is en blijft.

In het advies is uitgegaan van een perspectief 2020-2030. Het EU meerjarig financieel kader wordt in 2012 of 2013 vastgesteld voor de komende zeven of twee keer vijf jaar. Dat betekent een planningsperiode tot en met 2020 of 2023. En dan is een breed toekomstperspectief noodzakelijk: mondiale voedselvoorziening, Europese economische, sociale en territoriale cohesie en kwaliteit van de leefomgeving.

In de richting van de EU zal Nederland moeten inzetten op een verdieping en voltooiing van de interne markt en een versterking van de Economische en Monetaire Unie. Ook de versterking van de economische, sociale en territoriale cohesie is voor de sector heel belangrijk. Als je erin slaagt om nieuwe landen mee te laten doen in Europa, en bovendien de infrastructuur ontwikkeld, dan is dat van groot voordeel ook voor de Nederlandse land- en tuinbouw en agribusiness.

RLI vindt het belangrijk dat Nederland in de komende budgetonderhandelingen niet uitgaat van de netto-betalingspositie, maar van de economische positie. Dat geldt binnen Nederland als geheel, maar ook zeker voor de Nederlandse agribusiness.

Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid zal benut moeten worden om de strategische positie van de land- en tuinbouw te versterken.

Dat kan heel radicaal. Door te stellen 'Alle landbouwsubsidies weg in 2030'. Dan blijven er wat Europese kaders over waar je rekening mee moet gaan houden. Duurzaamheid, dierenwelzijn, klimaat etc. Dat radicale perspectief heeft RLI laten schieten. Het blijkt niet realistisch te zijn om dat in Europa te bespreken. RLI ziet dit perspectief wel als het lange termijn perspectief: Plan A.

Even als intermezzo om ons plan B te begrijpen. De GLB-betalingen in Nederland waren in 2009 als volgt verdeeld. In de 1^e pijler ging 250 miljoen naar markt- en prijsbeleid en 850 miljoen naar directe betalingen. Samen ruim 1 miljard. Terwijl slechts 70 miljoen naar het plattelandsontwikkelingsprogramma gaat. In andere landen is die verdeling tussen 1^e en 2^e pijler anders. Herverdeling tussen 1^e en 2^e pijler zal voor Nederland niet zoveel opleveren.

Ons plan B is erop gericht om strategisch, realistisch en pragmatisch pijler 1 gelden anders in te zetten. Centraal daarin staan doelgerichte betalingen, die ingezet worden voor een transitie van de land- en tuinbouw. Transitie betekent dat de betalingen ook tijdelijk zijn. De middelen die in de 2^e pijler zitten moeten we meer koppelen aan het cohesiebeleid. Dus niet overhevelen van de 1^e naar de 2^e pijler. 2^e pijler koppelen aan structuurbeleid, structuurfondsen. 1^e pijlergelden doelgericht inzetten in strategische allianties tussen primaire bedrijven, toeleveranciers en de verwerkende industrie. In die samenwerkingsverbanden kan je ook denken aan cofinanciering van pijler 1. Dit is een overgangsbeleid. Je zult moeten faseren met plan A in het vizier.

Het is ook belangrijk om NU te beginnen! De mogelijkheden die er nu zijn zijn slechts heel beperkt gebruikt. Alleen een gedeelte van niet geclaimde gelden zijn benut voor het gericht inzetten via art. 68. Er ligt net en brief van staatssecretaris Bleker om daar wat meer mee te doen. RLI wil daarin verder gaan. In Brussel zal je moeten laten zien wat je wilt en kunt door voorbeelden, experimenten. Als je dat kan dan sta je sterker bij de voorbereiding van de voorstellen en in de codecisieprocedure, en zeker in de laatste onderhandelingsnacht. De budgetruimte zal er waarschijnlijk niet zo zijn. Eerder minder geld, dan meer. Lidstaten zullen mede daardoor waarschijnlijk meer beleidsruimte krijgen. Bovendien, je zult het administratief simpel moeten houden. In onze voorbeelden hebben we rekening gehouden met de controleerbaarheid.

Wat stelt RLI voor wat betreft de betalingen uit de 1^e pijler? Afstappen van het historisch model. Niet tornen aan volledige ontkoppeling in 2012, maar geen basishectaretoeslag (*flat rate*) zoals Ciolos wil. Als je dat doet in Nederland dan krijg je enorme herverdelingseffecten. Zie kaart van Alterra met de ruimtelijke neerslag van de GLB-betalingen in de 1^e pijler. Daar zie je dat de toeslagen heel verschillend neerslaan. Als je voor een gelijke hectaretoeslag voor heel Nederland kiest dan krijg je een grote herverdeling. Is dat zo verstandig? Betekent dat dan niet dat je herverdeelt naar sectoren die dat niet nodig hebben, en die betalingen nooit hebben gehad. Zou je niet vooral in de rode gebieden de noodzakelijke aanpassing kunnen ondersteunen?

RLI wil de betalingen in de 1^e pijler doelgericht inzetten voor transitie.

Daarbij gericht op:

- innovatie, concurrentiekracht en verduurzaming van productontwikkeling en productiewijze;
- andere verbeteringen van bedrijfsvoering en omgevingsbeheer om aan maatschappelijke eisen te voldoen;
- ontwikkeling risico-instrumenten.

Voorbeelden zijn in kaders opgenomen in de tekst. Je kunt denken aan duurzame veehouderijsystemen: koeien in de wei of duurzame stallen. De akkerbouw kan een nieuwe perspectief krijgen door precisielandbouw. Bedrijven kunnen ondernemen door biodiversiteit in hun bedrijfsmodel in te bouwen: akkerranden en het bouwplan aanpassen. En je kunt verschillende vliegen in een klap slaan met duurzame energie door asbestdaken te vervangen door zonnecellen. Dat soort voorbeelden zijn opgenomen in de tekst. Centraal staat transitie bevorderen daar waar dat het meest nodig is.

Ten slotte, wat is de haalbaarheid van het RLI-briefadvies in Europees en nationaal verband. Je zult medestanders moeten vinden in Europa en in Nederland. De discussie rond de net verschenen art.68-brief in het parlement zal belangrijk zijn.

Heel belangrijk hierbij is dat je de transitie bevordert. Met andere woorden, geef de boeren geen vis, maar leer ze vissen. Nog beter dan tot nu toe!

Toelichting

De voltooiing van de interne markt zal nog verder uitgediept moeten worden. Dat geldt zeker voor de dienstensector, de arbeidsmarkt, maar ook bijvoorbeeld fyto-sanitair.

Doelgericht inzetten zal op het primaire bedrijf in samenwerking met keten- en gebiedspartijen plaatsvinden. Het Europees Parlement is heel gericht op boeren, daar wil RLI niet aan tornen, maar wijzen wel op het belang van strategische allianties met andere maatschappelijke actoren. Alles gelijk willen hebben voor heel Europa kan niet. In Finland wordt heel wat later in het voorjaar ingezaaid dan in Zuid-Europa. In Europa heb je te maken met bedrijven die zelfvoorzienend zijn tot sterk marktgeoriënteerd. RLI wil zoals Antoon Vermeer in zijn inleiding zei naar een landbouw die gewenst is. Als daarbij nieuwe concepten ontwikkeld kunnen worden dan is dat zeer zeker gewenst.

Co-referaat, Hans Huijbers, voorzitter ZLTO

Reflectie op het advies begint met de context waarin de sector zich ontwikkelt. Het doorontwikkelen van de Europese markt is een enorme uitdaging, daarnaast zijn er ook Europa overstijgende ontwikkelingen.

In mondiaal perspectief zie je aan de ene kant dat er in WTO-verband over verdere liberalisering wordt gesproken, terwijl veel landen in de wereld hun voedselzekerheid voor de toekomst aan het veiligstellen zijn. Daar zit een spanningsveld tussen. Zuid-Oost Azië investeert in lange termijn voedselzekerheid. China investeert in wegen, water, mijnen, en India in grondverwerving. Beiden vanuit het lange-termijn perspectief van voedselzekerheid.

Vanuit de belangenbehartiging is het een worsteling hoe open ik in mijn denken kan zijn over wat de raad presenteert. Wat zou kunnen in de 1^e pijler, wat nu *greening* wordt genoemd. Stel dat je dat nu zelf zou moeten organiseren in de keten. Hoe zou je *greening* organiseren. En dan kijken vanuit win-win. Durf anders te denken! Daar complimenteer ik de raad mee. Laat in Brussel zien hoe het zou kunnen. Zou je vanuit art.68 of breder kunnen kijken. *Greening* is in de sfeer van randvoorwaardelijk. Een gedurfde opmerking vanuit de belangvertegenwoordiging. De individuele ondernemer is voor een groot gedeelte afhankelijk van subsidiestromen. Probeer af te komen van de subsidieafhankelijkheid. Zou je niet met het thema energie meer kunnen? Bijvoorbeeld in het

perspectief van de topgebieden nota agrofood. Komt er na de zomer een verdiepingsslag: biomassa, zon en wind? Als je 40% van de rundveedrijfmest zou kunnen verwerken, dan zou je de NL Kyotodoelstelling en de EU duurzame energie doelstelling kunnen halen. Grote en kleine energieleveranciers worden nu niet onderscheiden. Kan daar verandering komen waardoor het aantrekkelijker wordt voor kleine producenten van duurzame energie om de markt op te gaan. Wat krijg je vandaag en wat in de toekomst? Misschien is in de toekomst de kalverensector een van onze grote energieleveranciers.

Ter afsluiting complimenteert Huijbers RLI met een gewaagde exercitie.

Is dit slechts een onderdeel van het werk van de raden: complimenten! Maar als het om leefomgeving gaat: landschap en natuur, dan had Hans Huijbers iets meer uitdaging verwacht. Bovendien, is het mogelijk dat het RLI-advies binnen Europa passend is, maar in mondiaal perspectief risicovol.

Co-referaat, Kees Wantenaar, bestuursvoorzitter FrieslandCampina

Kees Wantenaar heeft met interesse het advies van RLI gelezen. Er zijn uitdrukkelijk vanuit de zuivel, FrieslandCampina aanknopingspunten: de lijn van denken, het historisch perspectief, een stip op de horizon en hoe pragmatisch je de stappen daarheen kan zetten. Niet op alle punten eens, maar dat biedt basis voor discussie.

Praten over de inrichting van het landelijk gebied en over bestemming van gelden vanuit gemeenschappelijk landbouwbeleid, is praten over wensen en uitdagingen van de toekomst, met grondige kennis van motieven in het verleden en de uitwerking daarvan in het heden.

Vandaag de dag hebben we te maken in de melkveehouderij met directe inkomstenstoeslagen die voortvloeien uit de gerealiseerde afbouw van het Europese markt- en prijsbeleid. Met Mac Sharry werden stappen gezet. Zuivel en suiker werden er buiten gezet. Nu zijn die sectoren ook aan de orde. De directe inkomenssteun is een substantieel deel van het inkomen van melkveebedrijven. Dat inkomen is, zoals u weet, sterk aan schommeling onderhevig, maar bezien over een reeks van jaren zeker niet exceptioneel hoog. Voor deze Brusselse betalingen gelden overigens randvoorwaarden, wat ook terecht is: *cross compliance* is daar een voorbeeld van.

Voor deze betalingen van de samenleving aan melkveehouders, krijgt de samenleving ook veel terug in de vorm van zorg voor het unieke Nederlandse cultuurlandschap.

In het kader van de liberalisering van het Europees landbouwbeleid kan er van uit gegaan worden dat de Europese melkquotering per 1 april 2015 verdwijnt. En dus is het verstandig na te denken over toekomstige uitdagingen. De Nederlandse melkveehouderij- en zuivelsector hebben altijd al pro-actief ingespeeld op uitdagingen en dankt daar de wereldwijd sterke positie aan.

Als sector hebben we geïdentificeerd, dat we een aantal duurzaamheids uitdagingen voor ons zien in de komende tien jaar:

- verbeteren energie- en klimaatprestatie;
- gericht verbeteren van gezondheid en welzijn van onze koeien (mastitis, verlengen levensduur etc.);
- instandhouden van onze zorg voor het landschap.

Gekoppeld aan dit alles is weidegang, een typisch Nederlands fenomeen.

De zuivelbedrijven, verenigd in de NZO, en LTO hebben met het initiatief Duurzame Zuivelketen doelstellingen geformuleerd en gemeenschappelijke programma's. FrieslandCampina heeft vorig jaar, in het kader van de strategie route2020, duidelijke doelstellingen geformuleerd voor duurzame melkveehouderij. Daarover loopt nu het debat met de leden en de ontwikkeling van een duurzaamheidsprogramma. Met ingang van 1 januari 2012 zullen we hiermee starten.

Het duurzaamheidsprogramma voor melkveehouders van FrieslandCampina, maar ook van andere zuivelbedrijven, steekt in op het stimuleren van melkveehouders door te gaan voor:

- a) technisch-economische voordelen in de bedrijfsvoering. Denk aan lagere kosten als gevolg van een betere diergezondheid of lagere energiekosten of opbrengsten van de productie van duurzame energie. Dat levert een melkveehouder dus geld op;
- b) versterken afzetpositie in Nederland en daarbuiten. Als FrieslandCampina spreken we nadrukkelijk met klanten over de duurzaamheidsprestatie van onze melkveehouders. We willen onze leden stimuleren om die duurzaamheidsinitiatieven te nemen die we relevant kunnen maken voor onze klanten, zodat we ook daadwerkelijk voor onze leden door meer toegevoegde waarde ook meer marge in de markt kunnen maken. We rekenen erop dat klanten in binnen- en buitenland daarin ook hun verantwoordelijkheid nemen. Soms levert dat een hogere prijs op, soms meer afzetcontracten maar ook een bijdrage aan het imago van de zuivel, en een bijdrage aan de samenleving;
- c) een deel van onze duurzaamheidsinspanningen leidt echter niet tot technisch-economische voordelen, noch tot een betere positie in de markt. Dat zijn namelijk initiatieven die wel een waarde hebben voor de samenleving maar waarvoor investeringen nodig zijn.

Dat brengt me op de toekomstige bestemming van GLB-gelden en gelden van de EU structuurfondsen. Als melkveehouders door hun duurzaamheidsinspanning resultaten boeken die maatschappelijk relevant zijn, dan is het zeer verdedigbaar dat GLB-gelden en structuurfondsgelden gericht ervoor worden ingezet. Het is belangrijk dat er een mogelijkheid wordt gecreëerd om een invulling per lidstaat mogelijk te maken, want in Hongarije zijn maatschappelijke wensen anders dan in Nederland. Dit is een andere vorm van regionaliteit, dan zo net werd genoemd.

Het stimuleren van investeringen en innovaties op het gebied van duurzaamheid is daarbij van belang. Investeringen en innovaties brengen ondernemingen naar een nieuwe fase van ontwikkeling en zorgen veelal ook voor nieuwe verdienmogelijkheden qua kosten of qua opbrengsten

Zonder onszelf op de borst te kloppen: de Nederlandse melkveehouderij en zuivel is te kenschetsen als ondernemend. Bij ondernemers hoort het om scherpe afwegingen te maken tussen opbrengsten en kosten, ook op langere termijn. Bij ondernemerschap hoort het ook om maatschappelijke verantwoordelijkheid te nemen. Het hoort ook bij ondernemerschap om nadrukkelijk met overheden en maatschappelijke organisaties in gesprek te gaan over het doelgericht stimuleren door de overheid van ontwikkelingen die sterk gewenst zijn door de samenleving.

In dat opzicht zou ik willen zeggen dat de visie die wij in de melkveehouderijsector hebben ontwikkeld in grote lijnen aansluit bij die van de Raden voor de leefomgeving.

Debat

Rochus Kingmans geeft een aftrap door *Antoon Vermeer* te vragen om een toelichting te geven op de uitspraak: 'De sector kan op eigen kracht de concurrentie aan.'

Antoon Vermeer legt uit dat als je in het perspectief van de ontwikkeling na de Tweede Wereldoorlog ziet hoe de sector zich heeft ontwikkeld dan blijkt daaruit een enorme kracht. Ga uit van je eigen kracht als ondernemer. De overheid trekt zich terug. We gaan een tijd in, waarbij je uit moet gaan van je eigen kracht en van samenwerking, en niet van de overheid.

Joris Baecke, voorzitter van jonge agrarische ondernemers, CEJA, waar ook NAJK lid van is. Het GLB als transitie-instrument spreekt ook CEJA aan. De aandacht voor jonge boeren wordt in het RLI-advies gemist. We kunnen ons als Nederlandse land- en tuinbouw op onze borst kloppen. We hebben ons enorm ontwikkeld. We zijn internationaal gezien een belangrijke speler. Maar die doorontwikkeling heeft wel consequenties voor de overname van bedrijven van jonge ondernemers. Slechts 4% van de Europese boeren is jonger dan 35 jaar. De vergrijzing loopt op,

terwijl de jonge boeren de toekomst hebben. In Brussel is hier wel aandacht voor, maar niet in het RLI-advies.

Gerrit Meester erkent dat er niet expliciet aandacht is voor jonge ondernemers. Hij legt uit dat er indirect wel aandacht voor de jonge boeren is doordat RLI zich richt op een termijn van 2020-2030. Impliciet zit het er wel heel sterk in. Doordat er aandacht is voor het versterken van ondernemerschap.

Joris Baecke vindt de situatie NU al alarmerend, dus je moet nu al beginnen.

De basis daarvan is er wel, zegt *Gerrit Meester*. De vraag is echter of je de boeren vis moet geven, of leren vissen. Een deel van het probleem voor de jonge generatie ligt hoogstwaarschijnlijk ook bij het slechte imago van de sector. Duurzame energie bijvoorbeeld zou dat imago kunnen versterken.

Dirk Jan Schoonman, NMV, vindt een inhoudelijk perspectief nodig. Als de sector voldoende verdient dan is de innovatiekracht er ook. Ook voor de duurzaamheid moet er een perspectief op voldoende verdiensten zijn.

Gerrit Meester zegt dat RLI dat ten volle onderschrijft. Duurzaamheid is in de startfase lastig, door doelgerichte betalingen kan je boeren over de streep halen.

Kees Wantenaar stelt dat je de eisen van duurzaamheid vanuit de samenleving niet als extra moet zien, maar als voorwaarde. Zonder duurzaamheid kan je niet meer ondernemen. Of je jong bent of oud, zonder duurzaamheid ben je er niet meer. Daarom ondersteunt Kees Wantenaar de invalshoek om te kijken naar de instrumenten die je daarvoor in kan zitten. Het perspectief van de ondernemers is veel positiever dan 10 jaar geleden. Ook al zijn er pieken en dalen en geen garantie op een inkomen. Als totaliteit is het perspectief veel positiever.

Teunis Jacob Slob, Veelzijdig Boerenland, merkt op dat RLI af wil van het historisch model, maar lijkt te kiezen voor een geografisch model. Dat kan hij niet goed rijmen. Moet het geld ingezet worden in die gebieden waar het geld nu heen gaat? Teunis Jacob Slob zit zelf in het donkerblauwe gebied met lage GLB-betalingen per ha. Hij is wel druk bezig met maatschappelijke diensten. Hij ziet graag een herverdeling op basis van wenselijke ontwikkelingen. Wie kan waar met wat aan de slag?

Gerrit Meester legt uit dat RLI inderdaad af wil van het historisch model, maar wel gefaseerd. Het historisch model op basis van productie in het verleden is onhoudbaar. In Brussel wil men daarvan af. Daar wil men naar een regionale herverdeling per hectare. Dat vindt RLI geen goede lijn. RLI kiest voor geleidelijk aan afbouwen, door eerst af te romen en omzetten in meer gerichte betalingen. *Teunis Jacob Slob* zegt dat het dan gaat over fasering, en dan moet je niet vasthouden aan de huidige regionale verdeling. Daar is *Gerrit Meester* het helemaal mee eens.

Sieta van Keimpema, DDB (Dutch Dairymen Board), vindt ook dat de verdien capaciteit en concurrentiekracht versterkt moeten worden. Er zijn recentelijk vier studies in Europa die allemaal laten zien dat primaire bedrijven geen rendement maken op hun investeringen en fijngeknepen worden tussen retail en zuivelindustrie. Er zal ook geld verdiend moeten worden door voedselproducenten. Als de overheid er maatschappelijke eisen oplegt die niet in de markt terugverdiend kunnen worden, dan zal daar geld bij moeten komen van de overheid. Je kunt als overheid geen maatschappelijke eisen aan een sector opleggen waar vervolgens niemand in de markt voor wil betalen. Van een sector die geen rendement heeft mag en kan je dat niet eisen.

Gerrit Meester zegt dat je de maatschappelijke eisen niet bij de overheid kan neerleggen. Je zult het zelf moeten doen. Als je positie in de keten zwak is dan kan je twee dingen doen:

- naar NMA gaan en laten zien dat je positie in de keten zwak is. Dat zal niet gemakkelijk lukken.
- met behulp van top-ups zorgen dat je je positie verbetert.

Er is over de hele wereld druk van NGO's om duurzamer te produceren. Het rendement van je eigen vermogen daar moet je wat aan gaan doen in overleg met de banken.

Rochus Kingmans vraagt *Hans Huijbers* waarom hij het positief vindt om anders te denken. Hans Huijbers is hier heel duidelijk over. Als we niet anders gaan denken dan glijd je af naar de discussie waarom krijgt de landbouw dit geld en je krijgt discussies over netto-positie van Nederland. Kan de markt de beweging in gang zetten om meer duurzaam te produceren. Het is heel simpel terug te brengen naar verantwoordde productie, daar staat tegenover verantwoord consumeren, en als derde verantwoord aanbod. Tussen die drie, productie, consumptie en aanbod, moet er evenwicht zijn. De markt bepaalt? Omdraaien in het aanbod bepaalt. Die benadering moet je ook benutten in de GLB-discussie. Schaalvergroting met 30%, inkomen met 25% afgenomen in een periode van zo een 30 jaar. Waar eindigt dit als er geen profit tegenover staat: dat is heel duidelijk.

Antoon Vermeer beaamt dat de sector uit de markt betaald moet worden. Leg de premie niet op hectare, maar op de koe in de wei. Maak een verbinding in de verticale en horizontale lijn vanuit het bedrijf zodat de marktpositie versterkt wordt. In Duitsland is in discussie 5% biodiversiteitseis generiek. De relatie met kaderrichtlijn water kan ook versterkt worden.

Wim Esselink, Boerderij, vraagt *Antoon Vermeer* of de weidegang op den duur wel uit de markt te halen is. Supermarkten zijn niet altijd bereid om daarvoor te betalen. Er zijn supermarkten die hun melk met weidegang uit de schappen te halen. *Antoon Vermeer* zegt dat het niet aan RLI is om de vermarkting te regelen. RLI heeft die vraag neergelegd in de sector. En dit voorbeeld is een voorbeeld van een manier van denken.

Kees Wantenaar vult aan hoe FrieslandCampina ermee omgaat. Weidegang is een van de manieren om de marktpositie te versterken. FrieslandCampina werkt daar hard aan volgens de aangegeven denklijn.

Susan Cohen Jehoram, Tweede Kamer (fractiemedewerkster PvdA), vraagt of meer ruimte voor de lidstaten niet de deur openzet voor een 'race to the bottom'. Moet je niet naar een gelijke concurrentiepositie?

Gerrit Meester antwoordt hierop dat we de beste willen zijn, en in dat perspectief is de *level playing field* discussie vreemd. Laten wij zorgen dat we boven het *level playing field* uitkomen.

Adrie Bossers, ZLTO Vakgroep Akkerbouw, vraagt hoe RLI aankijkt tegen risico management: markten worden volatieler, risico's groter. Hoe kijkt RLI daar tegen aan?

Gerrit Meester geeft aan dat RLI daar ook aandacht aan besteed heeft: weersrisico's, ziekte uitbraak et cetera. Daar zal de sector zelf mee aan de gang moeten verzekeringen, *future markets*, contracten, en dergelijke.

Adrie Bossers merkt op dat dit soort zaken moeilijk van de grond komen. Er ligt wel een taak voor de overheid om te zorgen dat de partijen bij elkaar komen.

Pim Roza, LEI, vraagt wat de rol is van de 2^e pijler. Die wordt nu in combinatie met de cohesie genoemd. Waarom richt RLI zich vooral op de 1^e pijler?

Gerrit Meester, legt uit dat je via de 1^e en de 2^e pijler kan werken. Bij het kabinet van Ciolos kreeg de raadscommissie te horen dat men een zuivering van de 1^e pijler wil. 1^e pijler moet vooral inkomenssteun zijn, met als legitimering de doelstellingen voor landbouw in het Lissabon Verdrag (voortkomend uit het Verdrag van Rome). Daar is RLI het niet mee eens. RLI wil niet dat de 1^e pijler gebruikt wordt voor inkomenssteun met randvoorwaarden. RLI vindt dat de 1^e pijler veel slimmer ingezet kan worden voor een transitie. Zoals het nu is, is in Nederland art.68 heel weinig gebruikt. Dat wil RLI versterken, niet alleen in Nederland maar ook in Europa.

Jan Maarten Vrij, NZO is blij met het advies. Wat Kees Wantenaar zegt wordt breed gedragen. De zuivelsector wordt geconfronteerd met *non-tariff barriers* – niet alleen door Rusland. Die internationale context vraagt aandacht van de overheid.

Antoon Vermeer erkent dat er veel ondersteuning is mondiaal gezien. Kijk naar China e.a., en dat is nog belangrijker dan de Farm Bill van VS. Dit soort zaken is van wezenlijke invloed op de positie van de Nederlandse land- en tuinbouw. Deze onderwerpen staan op de agenda van de toekomstverkenning van de Nederlandse landbouw. G20 spreekt over anders monetair denken.

Gerrit Meester verwijst naar het briefadvies, daarin is de mondiale context en de rol van overheden internationaal gezien uitgewerkt.

Arie Schoemaker, Winterswijk, mist de overstap naar gerichte steun van gebieden – zoals nationale landschappen. Daar is een blijvende actieve rol van de overheid. Het verschil in kostprijs kan niet uit de markt komen, maar zal van overheid komen.

Gerrit Meester de filosofie van de gezamenlijke raden is dat je je niet afhankelijk moet maken van een blijvende subsidiestroom. Probeer de nadelen van bepaalde gebieden om te zetten in een voordeel.

Antoon Vermeer stelt dat het vertrekpunt is de mogelijkheden van GLB. Deze pilot gaat over waar Nederland voor verantwoordelijk is. Daar moet je een knip maken. Het natuurbeleid staat ter discussie. Daar zullen andere accenten in komen. Als je insteekt vanaf de 1^e pijler, dan steek je in vanuit vergroening. Daarin zijn beperkte mogelijkheden. Voor het natuurbeleid moet je bij een ander loket zijn.

Hans Huijbers gelooft wel dat er beperkte mogelijkheden zijn via *topups*. Dan komt de vraag en zal de markt dat op den duur kunnen organiseren. Kan een grootverwerker allerlei substromen uit gebieden organiseren. Dat is zeer de vraag. Maatschappelijk gewenste landschappen zijn afhankelijk van de melkveehouderij. Terwijl we ze daar wegpesten. Goed bedoelde bescherming lijdt tot bevrozing. Bevriezing leidt als het ontdooit tot verrotting, en als je het blijft bevroren dan verandert er niets. Kies je voor een principieel doorontwikkende melkveehouderij of geef je voor bedrijven in een stedelijke omgeving *topups*. De extra betalingen voor landschap komt niet uit de markt, wel van het stedelijk gebied en voor een beperkt deel, via *topups* uit het GLB, schat Hans Huijbers in.

Annemiek Canjels, Provincie Limburg, merkt op dat het GLB-budget zal krimpen en over meer lidstaten, meer prioriteiten en meer hectares herverdeeld zal gaan worden. De krapte in het budget zal ons dwingen een keuze te maken: directe steun als basisinkomen, steun aan diensten, steun aan concurrentiekracht, investeren in de positie van primaire producenten t.o.v. de keten en de consument. Annemiek heeft de indruk dat waar het RLI-advies een goede balans propageert, Nederland in Europa een inmiddels achterhaald standpunt uitdraagt: Nederland hamert zwaar op maatschappelijke verantwoording van Europese subsidies door te stellen dat de steun niet meer aan de productie van voedsel verbonden zou moeten zijn, maar aan de extra diensten: landschap, biodiversiteit, water, cultuur. Voedselzekerheid is echter beslist geen achterhaald doel. In de opkomende economieën zoals China en India, die door snelle urbanisatie geconfronteerd worden met problemen in de bevoorrading van de steden, wordt juist veel geïnvesteerd in voedselzekerheid. Deze landen creëren hun voedselproductie lokaal, maar ook door in het buitenland hectares aan te kopen. Voedselzekerheid kan ook in Europa weer een zorgpunt worden.

Gerrit Meester ziet een vermindering en herverdeling komen, maar waarschijnlijk niet zo hard als sommige nieuwe lidstaten zouden wensen. We zullen veel scherper de uitdagingen moeten formuleren en het bestaande budget daar zo nuttig mogelijk voor benutten.

Hoe realistisch is het? *Gerrit Meester* noemt het Duitse voorstel van een hectaretoeslag van €325, maar zelfs al wil je die €325 euro houden, dan moet je een beter argumentatie hebben. Ook in

Duitsland zoekt men naar andere mogelijkheden. Laat via experimenten zien hoe je het kan doen. Met goede voorbeelden zou je Duitsland en andere landen mee kunnen krijgen.

Bert Loseman, LTO vakgroep Vleeskalverhouderij. Het inkomen in de kalverhouderij komt volgens de statistieken voor 100% uit de subsidie uit Brussel. Desondanks staan we volledig achter het advies van de raden. We willen verduurzamen, en doen dat ook. Antoon Vermeer zei we hebben gedoogde sectoren en gewenste sectoren. Wij weten dat we de slag naar duurzaamheid als vleeskalverhouderij kunnen maken. De afbouw moet wel geleidelijk aan gebeuren. We willen de afbouw gebruiken om de investeringen te maken om maatschappelijk ten volle geaccepteerd te worden. Houdt RLI rekening met uitvoeringsaspecten: waar komt het weglopende geld terecht? Dat geld wil de sector kunnen benutten voor investeringen.

Gerrit Meester verwacht dat de uitvoeringsproblematiek vergemakkelijkt wordt. Duurzame stalvloeren kan je makkelijk controleren. Als ze er liggen dan is het uitgevoerd. Gerrit wijst ook op de duurzame energie. Hier ligt een punt waar de gezamenlijke raden zich heel sterk in vinden. RLI komt in de herfst met een advies over duurzame energie. Niet zozeer in bioethanol en biodiesel, wel in reststromen en het benutten van afval in kleinschalige of grotere installaties. Daarmee kan je een hele positieve bijdrage leveren aan verduurzaming.

Slotwoord

Antoon Vermeer sluit de middag af met enkele afsluitende woorden. Het advies ligt nu bij de staatssecretaris. Ondertussen gaat het debat door. Het komend halfjaar moeten we de slag slaan. RLI heeft aanzet gegeven. Ten slotte worden externe gasten en sprekers bedankt.

Bijlage

Deelnemers

Joris Baecke	European Council of Young Farmers
Kees de Bont	Wageningen UR
Adrie Bossers	ZLTO
Jelle Brandsma	Trouw
Gerard Breeman	Wageningen UR
Hidde Jan Buning	Medewerker VC EL&I Tweede Kamer
Annemiek Canjels	Provincie Limburg
Susan Cohen Jehoram	Fractiemedewerker PvdA
Lieke Coonen	Vewin
Huib Dijkstra	Wageningen UR
Anne van Doorn	Wageningen UR
Bram Dorresteyn	HAS
Wim Esselink	Boerderij
Jan Helder	FPG
Ron Hillebrand	RLI
J.W. Hoekman	AVEBE
Hans Huijbers	ZLTO
Adiel Jahangir	Ministerie Economische Zaken, Landbouw en Innovatie
Arjen Jouwsma	HAS
Sieta van Keimpema	Dutch Dairyman Board
Rochus Kingmans	CRV
Wim Kloosterboer	FrieslandCampina
Sara Knijff	Ministerie Economische Zaken, Landbouw en Innovatie
Bert Loseman	LTO-Vakgroep Vleeskalverhouderij
Gerrit Meester	RLI
Harold van der Meulen	Wageningen UR
Gerard Migchels	Wageningen UR
Patrick Nuvelstijn	Natuurmonumenten
Anne Nijs	Stichting Natuur en Milieu
Dick Oele	Ministerie Economische Zaken, Landbouw en Innovatie
Fons Romme	HAS
Pim Roza	Wageningen UR
Arie Schoemaker	Gemeente Winterswijk
Dirk-Jan Schoonman	NMV
Rob Schroder	Wageningen UR
Teunis Jacob Slob	Veelzijdig Boerenland
Henk Smith	ANOG
Marie-José Smits	LEI
Arno de Snoo	LTO Noord (Nieuwe Oogst agrarisch nieuws uit regio)
Ad Stavenuiter	Provincie Noord-Holland
Herman Stolwijk	CPB
Ida Terluin	Wageningen UR
Riena Tienkamp	Dienst Landelijk Gebied
Antoon Vermeer	Voorzitter RLG
Ellen Verkoelen	RLI
Jan Maarten Vrij	NCO

Kees Wantenaar
Daniel Wegen
Esmé Wiegman
Jelle Zijlstra
Henny de Zwaan

FrieslandCampina
Fractiemedewerker Christen Unie
Lid Tweede Kamer
Wageningen UR
Dutch Dairymen Board

Projectteam RLI
Agneta Andersson
Miep Eisner
Indra Haime
Mayke Hoogbergen
Han Swinkels